

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE TEMPEL

DOOR DR A. TH. C. KERSBERGEN

OP de 18de Juli van het afgelopen jaar is de buitenplaats De Tempel aan de Delftweg onder voormalig Overschie als gemeentelijk conferentie-oord in gebruik genomen.

Aldus heeft zich ook te Rotterdam het verschijnsel voorgedaan, dat elders reeds vaker is aanschouwd: dat een oud-adellijk leengoed na een kortere of langere hoog-burgerlijke periode zijn derde phase ingaat: die van gemeenschapsoord. Het merkwaardige van het Rotterdamse geval is echter, dat niet alleen ingrijpende verschuivingen in de stands- en rechtsverhoudingen zijn opgetreden, maar dat deze zelfs het grondgebied van plaats hebben doen veranderen. De buitenplaats De Tempel ligt thans minstens een half uur gaans ten westen van het terrein van de oude hofstad, wier naam zij draagt en wier rechtstreekse opvolgster zij is. Enkele foto's, die naar aanleiding van de opening van het conferentie-oord in dit Jaarboekje moeten worden gereproduceerd, hebben er mij toe verleid over deze historische ontwikkeling iets meer te vertellen, dan de dagbladen in het afgelopen jaar konden melden.

Het leengoed De Tempel heeft met vele kastelen en oud-adellijke hofsteden gemeen, dat zijn geschiedenis zich verliest in de grijze oudheid. Toch moet deze kleine heerlijkheid van aanzienlijk jonger datum zijn geweest dan de belendende ambachten als Overschie en Rodenrijs. Wanneer het gebied tussen de tegenwoordige Bovendijk, de Rodenrijseweg en de huidige Rotterdam-Berkelse grens in 1290 al een Vrije en Hoge Heerlijkheid was geweest, dan zou zij met name zijn genoemd in het charter van 9 April, waarbij Floris V het ambacht Rodenrijs deed overgaan van Schieland naar Delfland¹⁾. Dan zou deze hoogheid en vrijheid ook tot uitdrukking zijn gekomen in de registers van het Hoogheemraadschap Delfland, die echter geen afzonderlijke administratie

1) Mr Dr Th. F. J. A. Dolk, Geschiedenis van het Hoogheemraadschap Delfland, pg. 8.

van De Tempel kennen. Tenslotte wijst ook de vrijdom van oude belastingen als schot, lot en ruitergeld op een betrekkelijk late oorsprong¹⁾.

De 18de-eeuwse Rotterdamse burgemeester Johan van der Hoeven, die als Heer van De Tempel de geschiedenis van het leengoed zorgvuldig heeft doorvorst, omdat een grondige kennis van de oude rechten en vrijheden de exploitatie winstgevender zou kunnen maken en die daarbij toegang had tot het archief van zijn leenheer – deze Mr Van der Hoeven kende geen ouder document dan de verlijfbrief van 1512. De mijten dienste staande bronnen hebben evenmin oudere brieven opgeleverd. Deze verlijfbrief, die het leen in burgerlijke handen deed overgaan, geeft echter nog een beeld van de oude adellijke fase. Vóór 1512 was leenman Daniel van Cralingen, een neef van zijn leenheer Floris Gillisz van Cralingen²⁾.

Het geslacht van Cralingen was in deze contreien gegoed geraakt door het huwelijk van Floris Gillisz' betovergrootvader Willem van Cralingen met Margaretha, erfdochter van Rodenrijs, wier moeder Heylwijf, Vrouwe van Zuidwijk, de schakel vormt tussen Zuidwijk en De Tempel, welke steeds in dezelfde handen zijn gebleven, de laatstgenoemde als een achterleen van Wassenaar/Zuidwijk.

Daniel van Cralingen zal niet de eerste leenman van De Tempel zijn geweest. Reeds eerder kan een hofstede met bijbehorende grond tussen de Rodenrijseweg en de Landscheiding ten behoeve van een jongere zoon van de heerlijkheid Rodenrijs zijn losgemaakt en door de grafelijkheid met bijzondere vrijdommen zijn begunstigd. Maar wanneer? Ik ken alleen een Florens van der Temple, die in 1354 voorkomt onder de knapen, die „waren van mijns heren ende van mire vrouwen cledinghe”³⁾, een hofjonker dus, die de grafelijke kleuren droeg. Maar daar er in Rijnland een heerlijkheid van dezelfde naam werd gevonden, durf ik deze Florens niet

1) Archief van de Tempel (Alg. Rijks Arch.) nr. 1, fol. 36.

2) Arch. Tempel nr. 1, fol. 41 vo. Zie noot op pg. 147 hieronder.

3) Jhr Mr Th. van Riemsdijk, De tresorie en kanselarij van de graven van Holland en Zeeland, pg. 400.

zonder meer een van de eerste heren van de Delflandse Tempel noemen.¹⁾

Ik trof de naam echter nog vroeger aan en wel in de onmiddellijke omgeving. Volgens een grafelijkheidsrekening van 1331 betaalde een Isebrant van der Tempel korentienden in Vlaardingerambacht²⁾. In deze Isebrant mogen wij misschien een leenman, maar eerder nog een bewoner of een voormalige bewoner van de hofstede De Tempel zien, die deze naam kan hebben gedragen, lang voordat hof en land een afzonderlijk rechtsgebied uitmaakten.

Dit doet ons weer vragen naar de oorsprong van de naam. Eén verklaring daarvan ligt voor het grijpen. Een tempelachtig aandoend gebouw, dat dan wel de hofstad zal zijn geweest, waarvan sprake is in de verlijfbrief van 1512, kan zijn naam of bijnaam aan de heerlijkheid hebben gegeven. De naam zou dan jonger zijn dan de hofstad, die men zich zal moeten voorstellen als een voor die dagen kapitale boerenwoning, waarin één of meer vertrekken ter beschikking stonden van „de heer”, als hij zijn leengoed bezocht.

Deze gedachte is gesymboliseerd in het wapen van De Tempel – een zilveren tempel op een blauw veld – dat met zijn niet specifiek heraldisch embleem uit de latere, burgerlijke periode van De Tempel moet dateren en daarom voor de verklaring van de naam van geen betekenis is.

Gedachtig aan de vele plaatsnamen van waterbouwkundige oorsprong in deze lage landen geef ik de voorkeur aan een andere verklaring. De middeleeuwers kenden een tempel als een voorwerp om iets geopend te houden, in het bijzonder een sluisdeur. De naam De Tempel kan door de volksmond gegeven zijn aan de plaats, waar water in- en uit gelaten werd – waar men „tempelde”. Dat in dit oudtijds omstreden grensgebied tussen Schieland en Delfland de omstandigheden al vroeg tot een dergelijke naamgeving kunnen hebben

1) Onder de huidige gemeente Reeuwijk. Het verslag over de Tempel, dat voorkomt in de Enquête van 1494 en in de Informatie van 1514 slaat op deze Rijnlandse Tempel. De noot op blz. 197 van het Gedenkboek Overschie van G. C. Helbers is daarom onjuist.

2) Dr H. G. Hamaker, De rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, I, pg. 206.

geleid, laat zich denken. De naam zou dan veel ouder kunnen zijn dan de hofstad en haar bijzondere rechtspositie.

Economisch moet deze hofstad, die met een rode sperwer of tien schellingen was verheergewaad¹⁾, weinig te betekenen hebben gehad. Overal, waar de grond in de 17de en 18de eeuw is uitgeveend, zoals dat met De Tempel in de dagen van Mr Van der Hoeven is geschied, was het eeuwen te voren al slecht boeren. Des te verwonderlijker is het daarom, dat aan deze hofstad met haar boomgaarden en twaalf morgen en Tempelse uitweg²⁾ behalve de lage ook de hoge jurisdictie was toegekend, zodat de Welgeboren Mannen van De Tempel het leven van de binnen dit rechtsgebied gegrepen boosdoeners in handen hadden. Deze hoge jurisdictie versterkt mij in het vermoeden van een bijzondere begunstiging van een eerste leenman uit het geslacht van de leenheer, waarschijnlijk een jongere zoon, die vooral niet te kort gedaan mocht worden.

De verlijfbrief van 1708 en de daarop volgende gewagen behalve van hoge en lage ook van middele jurisdictie. De heerlijkheid kende echter maar twee rechtsprekende organen: het college van Welgeboren Mannen en de Schepenbank, zodat de onderscheiding in middele en lage jurisdictie voor de rechtspraak van geen betekenis is geweest. Waarschijnlijk is een gebruikelijke formule van elders in de verlijfbrieven overgenomen.

Als symbool van de hoge jurisdictie werd nog in 1777 op De Tempel een nieuwe galg opgericht. Een oud man, wonend aan de Kandelaar onder Overschie, wist zich te herinneren, hoe er van oudsher een galg binnen de palen van de heerlijkheid had gestaan, die echter bij het vervenen van den grond te niet was gegaan. De toenmalige Heer van De Tempel, Mr Herman van Hees, liet daarop een galg oprichten van twee stenen pilaren met een zwaar ijzer er over heen, ten teken, dat hij zijn rechten onverkort zou handhaven³⁾.

1) Belast met een recognitie bij opvolging in het leen.

2) Thans de Tempellaan, uitkomend op de Rodenrijseweg in de gemeente Berkel en Rodenrijs.

3) Arch. Tempel nr. 1, fol. 42 vo.

Een tweede symbool van heerlijk recht waren de twee paar broedende en drijvende zwanen met hun jongen, die het eerst voorkomen in de verlijfbrief voor Françoise van Oldenbarnevelt van 1633. De zwaandrift werd toen als een afzonderlijk onsterfelijk erfleen aan de heerlijkheid toegevoegd, zodat er nog in de verlijfbrief van 1708 sprake is van twee lenen: 1ste de hofstad met toebehoren en 2de de zwanen¹⁾.

De hierboven reeds genoemde verlijfbrief van 1512 was bestemd voor Mr Jan Jacobsz van Utrecht, een der vele nieuwe figuren, die onder de Bourgondiërs en de Oostenrijkers als juristen naar voren kwamen, oud-adellijk leengoed opkochten en met hun geld de verarmende adel uit hun oppermachtige positie ten plattelande verdrongen. In 1518 werd Mr Jan Jacobsz baljuw en dijkgraaf van Delfland. In zijn geslacht bleef De Tempel tot 1592. Zijn oudste zoon Mr Jacob Jansz. werd zijn opvolger. Kort vóór diens dood verviel het achterleen van Zuidwijk, dat inmiddels tengevolge van het huwelijk van Maria van Wassenaar met Jacques de Ligne aan het huis de Ligne was gekomen, aan de grafelijkheid, omdat de Lignes de Spaanse zijde hielden. In de plaats van de leenheer traden nu de Stadhouder en de Leenmannen van Holland op, hoewel in de verlijfbrief van 29 October 1576 de fictie van koning Philips' gezag nog wordt volgehouden²⁾.

Dit verlij van 1576 deed het leen overgaan van Mr Jacob Jansz. op diens jongste broer Pouwels van Utrecht. Volgens het leenregister van Wassenaar was echter al in 1575 de tweede zoon van Mr Jan Jacobsz, n.l. Jan Roo van Utrecht met De Tempel beleend, terwijl hij in 1592 nog over het leengoed beschikken kon. Volgens een memorie, teruggevonden in het archief van de heerlijkheid, zou de transactie van 1576 waarschijnlijk ongedaan zijn gemaakt³⁾

Daar Jan Roo van Utrecht en zijn vrouw Anthonia Roelants geen kinderen na zouden laten, besloten zij De Tempel en enige andere goederen reeds bij hun leven over

1) Arch. Tempel nr. 1, fol. 15.

2) Arch. Tempel nr. 1, fol. 13.

3) Arch. Tempel nr. 7, pg. 3.

te dragen aan Reynier van Oldenbarnevelt, de tweede zoon van hun nichtje Maria van Utrecht, een bastaarddochter van Jan Roo's zuster Magdalena, die als huisvrouw van de Landsadvocaat een vrouw van aanzien was geworden. Voorwaarde was, dat zij zelf tot aan hun dood de inkomsten van De Tempel zouden genieten ¹⁾). En zo zien wij dan, hoe Johan van Oldenbarnevelt op 26 Augustus 1592 in eigen persoon op De Tempel verscheen om het leen voor zijn minderjarige zoon in ontvangst te nemen en hoe hij, die in zo menig opzicht een man was van de nieuwe tijd, zich gedwee aan de oude rechtsgebruiken onderwierp: hij opende en sloot verschillende deuren, stak meermalen een schop in de grond en hakte met een bijl enkele takken af ²⁾). Het leengoed wordt in de acte van 1592 omschreven als een hofstede, woninge, huysen, landen en toebehoren van dien. Toch zal De Tempel nog steeds geweest zijn wat het voordien was geweest, een boerenwoning met bijgebouwen, die de leenman desgewenst enige gelegenheid bood tot rustiek buitenverblijf.

23 December 1609 vernieuwde Reynier van Oldenbarnevelt zelf de eed van trouw. Hij was toen meerderjarig, academisch gevormd te Heidelberg, tot ridder geslagen zowel door Jacobus I van Engeland als door Hendrik IV van Frankrijk, een jonker, voor wien een schitterende toekomst scheen weggelegd te zijn. En toch is hij de meest tragische figuur onder de heren van De Tempel geworden. Verbitterd door het vonnis en de terechtstelling van zijn vader, wiens veroordeling hem zelf op het verlies van zijn ambten kwam te staan, zocht hij genoegdoening in conspiraties tegen Maurits. Na de mislukte aanslag op de stadhouder in 1623 vluchtte hij van Scheveningen langs de kust naar Petten en vandaar per schip naar Texel en Vlieland, waar hij werd herkend en aangehouden. De 29ste Maart 1623, vier jaar na zijn vader, is hij in Den Haag onthoofd.

Een vonnis als dat van Reynier van Oldenbarnevelt hield verbeurdverklaring van goederen in. Er heeft waarschijnlijk dan ook niet direct een overdracht van De Tempel op zijn erfgenamen plaats gehad, al noemt zijn zoon Johan zich heer

1) Arch. Tempel nr. 7, pg. 9.

2) Arch. Tempel nr. 7, pg. 6.

van Berkel, Rodenrijs en De Tempel¹⁾. Het eerst bekende verlij na de tragedie van 1623 is dat van 1633. Het was bestemd voor Reynier's dochter Jacoba Françoise, daar de jonge Johan van Oldenbarnevelt dat jaar ongehuwd was overleden. Haar leenheer was thans de baanderheer Jacob van Wassenaar-Obdam, die in 1615 het oud-Wassenaarse goed Zuidwijk, waaronder De Tempel ressorteerde, had terug gekocht²⁾.

Het huwelijk van Jacoba Françoise van Oldenbarnevelt met Adriaen van Naaldwijk bracht De Tempel terug in een geslacht van oud-Hollandse adel. Tengevolge van een reeks sterfgevallen volgen de verlijen elkaar nu snel op. In 1645 kwam De Tempel aan Françoise's zoon Johan, na diens dood in 1659 weer aan zijn vader Adriaen, in 1662 aan Françoise's tweede zoon Reynier en in 1665 aan diens vierjarig zoontje Adriaen, dat reeds het volgend jaar als laatste loot van de stervende stam overleed. Daarna meende de weduwe van Reynier van Naaldwijk, Maria Doublet, een wat raadselachtige figuur, met wie hij tegen de wil van zijn vader was getrouwd, zich Vrouwe van De Tempel te kunnen noemen. In 1667 werd echter het laatst overgebleven kind van Françoise van Oldenbarnevelt met De Tempel beleend, Adriana Catharina van Naaldwijk, die vanaf 1770 met haar tweede man Jacques Ferrand du Til onder Loosduinen op Ockenburgh woonde, dat door haar stiefvader Dr Jacob Westerbaan was gebouwd.

Haar levenswijze schijnt haar inkomsten verre te boven te zijn gegaan: De Tempel was voor haar slechts een middel om aan geld te komen. In 1674 gaf de Haagse advocaat Mr Robbert le Plaa er f 4.000 hypotheek op; in 1675 nog eens f 5.000. In 1678 leende de Vrouwe van De Tempel van verschillende kanten tot tegen de f 26.000, wat Mr le Plaa het recht gaf het leengoed op 4 Januari 1679 in arrest te doen nemen³⁾. Twee jaar later was hij zelf heer van De Tempel.

1) Zie: Het nageslacht van Johan van Oldenbarneveld door W. J. J. C. Bijleveld in De Nederl. Leeuw 1936, kol. 298. Hierin worden ook de laatste Van Naaldwijk's beschreven.

2) H. G. A. Obreen, Geschiedenis van het Geslacht Wassenaar, blz. 4. Het archief van de leenheren van de Tempel berust in het kasteel Twickel, onder Delden. Aan de heer W. H. Bitter, rentmeester, ben ik veel dank verschuldigd voor zijn inlichtingen.

3) Arch. Tempel nr. 1, fol. 10 vo.

Voor hem en voor zijn opvolger, Nicolaas Ghijs uit Leiden, aan wie hij de heerlijkheid in 1708 voor f 6.000 overdeed, was het leengoed waarschijnlijk niet veel meer dan een speculatie-object, zonder direct rendement, maar dat winstgevend zou kunnen worden, wanneer de leenheer toestemming gaf de grond te laten vervenen. Volgens Mr Van der Hoeven zouden zij de baanderheer van Wassenaar f 4.000 á f 5.000 voor een vergunning hebben geboden ¹⁾. Maar wat hen werd geweigerd, verkreeg Mr Johan van der Hoeven zelf, omdat hij grond in plaats van geld bieden kon. Toen hij De Tempel in 1715 – eveneens voor f 6.000 – overnam, had hij met zijn leenheer daaromtrent al een regeling getroffen. Hij zou zijn hofstede Berkeloord met dertien en een halve morgen land en water, gelegen ten westen van de oude hofstad aan de Schie in Schieveen, aan de baanderheer Van Wassenaar opdragen en vervolgens van hem in leen terug ontvangen met alle heerlijke rechten, die aan De Tempel verbonden waren. Zo werd het zwaartepunt van de heerlijkheid naar het westen verlegd, naar de plaats van het tegenwoordige conferentie-oord ²⁾.

De Van der Hoevens waren te Rotterdam in één generatie voldoende in aanzien gestegen om voor het jongere geslacht aan een regentenloopbaan te kunnen denken. De vader, Claes Jansz., die als jonge man uit Delft was gekomen, had zich door zijn huwelijk met Bayke de Graeff kunnen vestigen in de lakenververij van haar familie, de Blaauwe Hant aan de Delftsevaart en zodoende fortuin gemaakt. Al moest hij zich jaren lang binnen de vesten met het bescheiden postje van regent van het Pesthuis tevreden stellen, zijn grondbezit bezorgde hem een zetel in den Hove en Hoge Vierschaar van Schieland en zijn beide laatste levensjaren mocht hij zich ook schepen van Rotterdam noemen. Twee van zijn drie zonen gaf hij een academische opvoeding. Mr Jacobus stierf reeds op 37-jarige leeftijd, maar in Mr Johannes zag de vader zijn stoutste verwachtingen in vervulling gaan. Als jonge man van 31 jaar kwam de latere heer van De Tempel in de stedelijke regering, het volgend jaar

1) Arch. Tempel nr. 1, fol. 2 vo.

2) Arch. Tempel nr. 1 fol. 3 en passim.

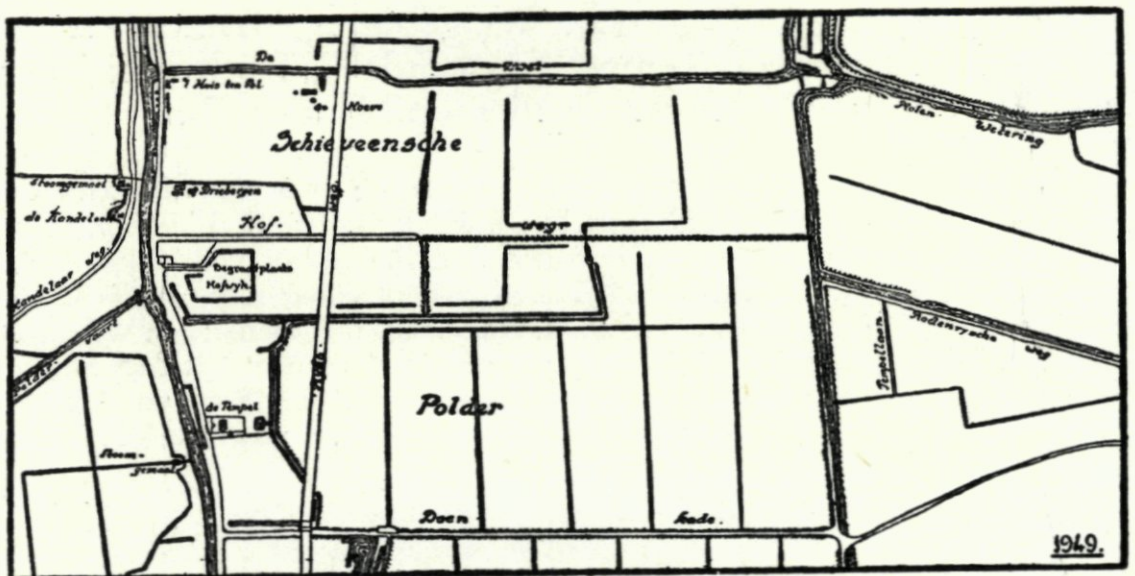
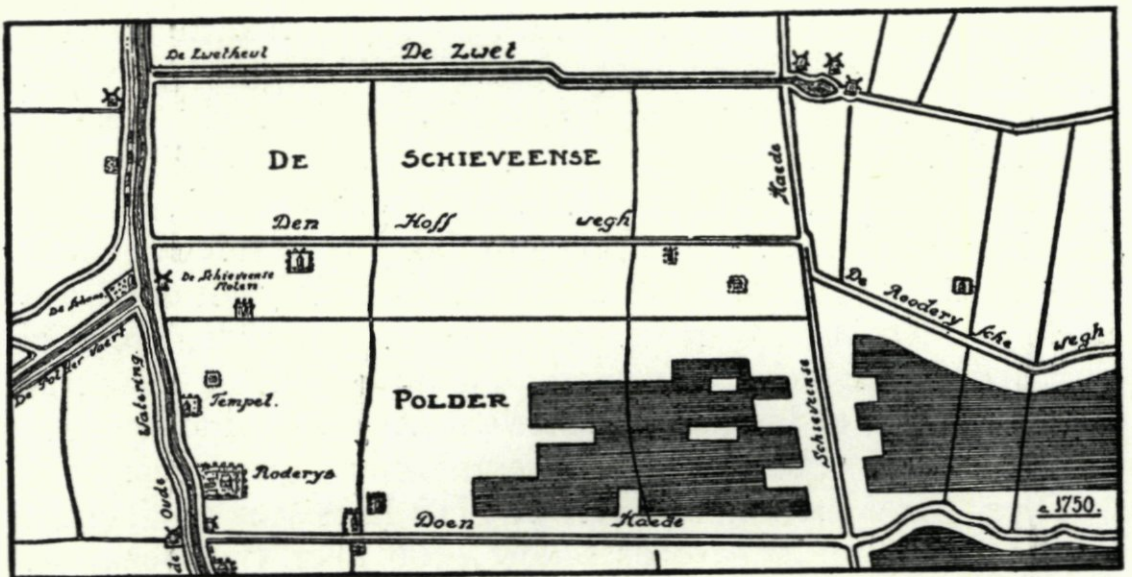
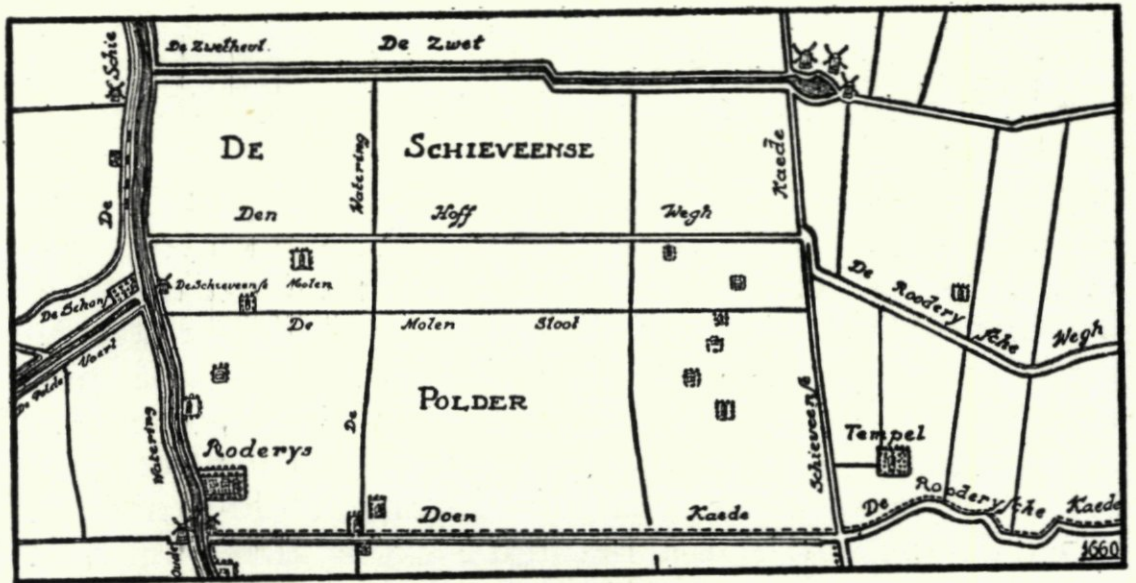
werd hij als gedeputeerde ter dagvaart naar de Statenvergadering gezonden en in 1696, nog tijdens het leven van zijn vader, was hij burgemeester. Er is bijkans geen ambt of commissariaat geweest, dat hij in de volgende jaren niet heeft bekleed. Ongebroken door al het leed in zijn gezin – van zijn tien kinderen overleefde hem slechts één dochter uit zijn tweede huwelijk – tekent hij zichzelf in zijn notities betreffende De Tempel als de handige, rusteloze zakenman, trots op de rijke vruchten van zijn finantieel beleid, maar nimmer volkomen bevredigd, als de 18de-eeuwse regent, die zich graag tooit met prerogatieven van adellijke herkomst, maar tevens als de eenvoudige Hollander, die geniet van zijn welstand, maar ook bezorgd is voor al het fraais en vernuftigs, waarmede hij De Tempel had opgeluisterd.

De exploitatie van zijn grondbezit moet in deze jaren de voornaamste bron van inkomsten voor burgemeester Van der Hoeven zijn geweest. Binnen de stad hield hij zich buiten handel en bedrijf. Wij zagen reeds, dat zijn eigen vader gegoed was in Schieland. De vader van zijn tweede vrouw, de koopman en raffinadeur Jan Dircx van der Cloot, was grondbezitter in Delfland. Toen Adriana van der Cloot in 1694 met Mr Johan van der Hoeven trouwde, kreeg zij de boerderij in Schieveen mede ten huwelijk, die haar man twintig jaar later in staat zou stellen met de baanderheer van Wassenaar de reeds genoemde transactie aan te gaan.

Toen Mr Van der Hoeven in 1715 heer van De Tempel werd, mocht hij zich reeds sedert 1706 heer van Berkel en Rodenrijs noemen. Uit dit ambacht requireerde hij de lieden, waaruit hij het College van Welgeboren Mannen en de Schepenbank van de Tempel formeerde¹⁾. De heerlijkheid zelf leverde zoveel inwoners niet op. Het is dan ook de

1) Van de Welgeboren Mannen en Schepenen, die Van der Hoeven respectievelijk in 1718 en 1719 aanstelde, heeft de heer S. C. Eldering, com-mies ter secretarie te Berkel, als inwoners van Berkel herkend: Cornelis de Hoog, landbouwer; Cornelis van Krimpen, broodbakker; Ary Gerrits Klap-wijk, zetboer; Cornelis Ariense Kerkhoff, bouwman en vervener; Jan Willemse Roobol, bouwman; Abraham Molenaar, scheepstimmerman; Nicolaes Kruyt; Arent Vosmaer, secretaris van Berkel; Govert van den Berg en Adriaen Hoogop. De bode van de Tempel, Huyg van der Meer, was kastelein in het Regthuys te Berkel.

19. Plattegronden van het grondgebied van De Tempel in 1660, 1750 en 1949.

vraag, of de heerlijkheid steeds voorzien is geweest van een volledig bestuursapparaat, dat behalve uit deze rechtsprekende colleges bestond uit een baljuw, schout, secretaris, bode en dienaar van justitie, al konden ook meerdere van deze ambten in één hand verenigd zijn. In de dagen van Mr Van der Hoeven deed deze Vrije en Hoge Heerlijkheid echter in geen enkel opzicht voor soortgelijke rechtsgebieden van groter omvang en importantie onder.

Hoe zwaar de heerlijke rechten voor deze Vrijheer van de Tempel ook wogen, de grondexploitatie ging hem niet minder ter harte. Misschien had hij deze schone titel in 1715 niet eens aan zijn naam toegevoegd, als hij er niet zeker van was geweest, dat hij de heerlijkheid door vervenen rendabel zou kunnen maken. Behalve voor een vergunning van de leenheer had hij toen ook reeds gezorgd voor een consent van de dijkgraaf en heemraden van Delfland, dat hem op f 573 - 2 kwam te staan, afgezien van een maaltijd, de heren aangeboden, die hem f 91 - 10 kostte¹⁾. Bovendien kocht hij het molen- en sluisgeld en nog enkele andere lasten af, opdat hij over onbelast land zou kunnen beschikken.

Vervolgens liet hij biljetten drukken en verspreiden om bekend te maken, dat het veen op 12 December 1715 in het rechthuis te Berkel zou worden geveild. Die dag werd slechts voor f 4.125 verkocht, daar hij het veen voor niet minder dan f 2.000 de morgen van de hand wilde doen, welke prijs hij er in de loop van 1716 ook voor heeft gekregen. Volgens een berekening van 1736 had het veen met de rente van twintig jaar hem toen f 42.600 opgebracht²⁾.

Bij het vervenen werd de grond van de oude hofstad, een oppervlakte van ongeveer 400 roeden, uitgespaard. De boerderij moet toen zo in verval zijn geweest, dat zij die naam nauwelijks meer dragen mocht. Mr Van der Hoeven spreekt er zelf over als „een timmerage”, waar hij een arbeider of visser zou laten wonen, aan wie hij de visserij, de vruchtbomen, de rietvelden en het aangedamde land wilde verpachten tegen een bedrag, waaruit de verponding en het onderhoud konden worden betaald. Zodoende behoefde de

1) Arch. Tempel nr. 1, fol. 3 vo.

2) Arch. Tempel nr. 1, fol. 4.

ambachtsheer aan het oude gebied van De Tempel, dat tengevolge van het vervenen een watervlakte werd, niets ten koste te leggen, totdat deze plas mettertijd weer zou worden drooggemalen. In zijn verbeelding zag Van der Hoeven zelfs al een „considerabele hofstede of bouwerij” binnen de palen van zijn heerlijkheid verrijzen, als het eens tot een generale droogmaking zou komen.

Voorlopig moest hij zich echter tevreden stellen met de verbouwing en verfraaiing van de voormalige boerderij Berkeloord, thans de nieuwe hofstad De Tempel, leenroerig gelijk de oude. Hoewel deze boerderij aan de Schie in Schieveen in de huwelijks gift van 16 Augustus 1695 nog omschreven wordt als een huis, schuur, berg en geboomte, ongeveer gelijk als in de acte van 3 Mei 1683, waarbij zijn schoonvader Jan van der Cloot de woning kocht, had deze er toch reeds voor f 10.000 laten timmeren en planten¹⁾.

Het bezit aan de Schie kreeg voor Van der Hoeven eerst zijn volle waarde, toen hij in 1706 heer van Berkel en Rodenrijs was geworden, daar dit een heerlijkheid was zonder kasteel of ambachtsheerlijke woning. Hij noemde zijn hofstede nu Berkeloord en maakte haar zoveel mogelijk „relatief” tot zijn ambachtsheerlijkheid. Het betekende dan ook geenszins een offer voor hem om dit vrije bezit aan de Baanderheer van Wassenaar op te dragen en het als leen terug te ontvangen. Het huis was nu „geconsolideert met eene hooge heerlijkheit” en daardoor in zijn ogen zelfs in waarde gestegen²⁾. Het mocht nu met recht een hofstad heten.

Maar reeds tevoren had hij Berkeloord het aanzien van een buitenplaats gegeven. Bij de boerderij, die hij in 1715 aan de baron van Wassenaar aanbood, behoorden al boomgaarden, vijvers en tuinen³⁾. De verbouwing en verfraaiing, die Berkeloord tot de waardige hofstad De Tempel maakten, moeten eerst na de verheffing tot Vrije en Hoge Heerlijkheid hebben plaats gehad. Aan huis en tuin heeft hij in 't geheel f 15.000 ten koste gelegd⁴⁾. Maar toen stond er ook een

1) Arch. Tempel nr. 1, fol. 61 vo.

2) Arch. Tempel nr. 1, fol. 3.

3) Arch. Tempel nr. 1, fol. 56 vo.

4) Arch. Tempel nr. 1, fol. 61 vo.

huis met ap-en dependenties, wel doortimmerd en voorzien van, alle gemakken, die in een huys kunnen bedagt worden". Er was een tuinmanswoning met stal en koetshuis verzezen en de orangerie was tweemaal zo groot geworden. Hij had twee vijvers laten graven en de bonk daaruit laten verwerken in een morgen land, gelegen achter de grote vijver, om die geschikt te maken tot een waranda of diergaarde. Het voorland langs de Schie was aangeplempt, beschoeid en beplant, de weg gehooagd en eveneens beplant en de toegang tot de hofstad was waardiger geworden door een brug met ijzeren hek en stijlen.

Maar de glorie van De Tempel waren de waterwerken!

Mr Van der Hoeven had vergunning gekregen om door de Delftweg een loden pijp te leggen, die uitkwam in een bakje in de Schie en daar met een grote koperen kraan kon worden afgesloten. Deze pijp verschafte water aan een dolfijn, terwijl een hydra water kreeg door enige elzenhouten kokers, vast ineengeslagen en met ijzeren banden bezet. 't Water, dat de hydra niet verzwelgen kon, kwam terecht in een beker¹⁾. Vervolgens stroomde al dit water uit in een kom of houten reservoir en liep vandaar met een watervalletje van drie treden weg in een sloot. In het reservoir stonden vier groene draken, die acht maal hoog opspotten, wanneer men bij het huis een kraan opendraaide. Daartoe moest het water met een paardenmolen worden opgepompt in een loden reservoir binnenshuis, dat ook de fontein achter 't huis van water voorzag.

Verder was de tuin versierd met beelden en grotwerk, wat 's winters binnenshuis opgeborgen moest worden. In zijn aantekeningen betreffende De Tempel, die hij voor het nageslacht heeft te boek gesteld, gaf Mr Van der Hoeven nauwkeurige aanwijzingen, hoe heel die ingenieuze waterleiding binnen- en buitenshuis tegen de vorst moest worden beschermd en hij vergat daarbij zelfs het voor die tijd zeker ultra-moderne sanitair, „de back boven 't secreet op de voorkamer" niet, welke al eens te bersten was gevoren.

Men kan er zich over verwonderen, dat Van der Hoeven,

1) De hydra en de beker zijn door Mr Van der Hoeven zelf later weggenomen.

die zo met hart en ziel aan De Tempel gehecht scheen te zijn, toch zijn hofstad ten achter stelde bij zijn heerlijkheid Berkel en Rodenrijs. In zijn testament, op 8 Mei 1743 voor notaris Doe Schim gepasseerd, waarin ook de onlangs te Berkel te voorschijn gebrachte grafsteen met het opschrift: „Hoc saxum nunquam aperiatur” wordt genoemd, trof hij zorgvuldige beschikkingen, opdat Berkel en Rodenrijs in zijn geslacht zou kunnen blijven en zelfs nog verbeterd en aanzienlijker gemaakt zou worden, maar hij gaf zijn dochter Barbara Johanna, die zijn heerlijkheden zou erven¹⁾ de vrijheid om De Tempel desnoods ten behoeve van haar kinderen te verkopen.

In dit testament wordt de hofstad beschreven als een heerenhuysing met verdere opstal en timmering, benevens orangerie, zeegewassen, beelden, vazen en ornamenten.

Barbara Johanna van der Hoeven heeft De Tempel, waarmede haar man Mr Hendrik van Hees, president van de Hoge Raad, 29 December 1744 werd beleend, aangehouden. Ondanks de haar geschonken vrijheid, handelde zij daarmede zeker in de geest van haar vader, die 16 September 1744 was overleden. 4 Februari 1757, na de dood van Mr Hendrik van Hees, werd de heerlijkheid op haar eigen naam overgeschreven en een half jaar later, 21 April 1758 op die van haar zoon, Mr Antony Hendrik van Hees, Raadsheer in de Hoge Raad. Hij was Vrijheer van De Tempel, toen in 1763 de plannen tot het droogmalen van het verveende land rond Berkel en Rodenrijs vaste vorm kregen, waardoor ook de watervlakte om de voormalige hofstad De Tempel herschapeu zou worden in vruchtbare grond²⁾. 8 December 1767 gaven de Staten van Holland daarvoor octrooi. Het resultaat van deze droogmaking was de Zuidpolder, waarin thans nog in de zuid-westhoek het terrein van de oude hofstad aan het einde van de Tempellaan te onderkennen valt. De considerabele hofstede of bouwerij,

1) Zijn andere erfgename was zijn kleindochter Jacoba Catharina Vingerhoet, echtgenote van Mr Jean Bichon van IJsselmonde, de enige nog in leven zijnde dochter van Johanna Ignatia, een toen reeds overleden kind van Van der Hoeven. Zij erfde onder meer zijn huis aan het Vasteland te Rotterdam.

2) Archief van het Hoogheemraadschap Delfland nrs 4540 en 4560.

waarvan Mr Van der Hoeven had gedroomd, is daar echter nimmer verrezen.

Inmiddels was 25 September 1769 Mr Herman van Hees, Raadsheer in den Hove van Holland met De Tempel beleend, mede ten behoeve van zijn broer, Mr Ignatius Johan, secretaris van de Raad van State. Samen waren zij erfgenamen van hun oudste broer, Mr Antony Hendrik, ook voor de heerlijkheid Berkel en Rodenrijs. Feitelijk mocht dus alleen Mr Hendrik zich Heer van De Tempel, Berkel en Rodenrijs noemen. Maar 25 Mei 1774 gingen zij een overeenkomst aan, volgens welke Mr Ignatius Johan als Van Hees van den Tempel en Mr Herman als Van Hees van Berkel en Rodenrijs zou tekenen, terwijl zij tegelijkertijd bepaalden, hoe hun eventuele nakomelingen de naamsquestie moesten regelen ¹⁾.

Die zelfde dag werd een acte van heel wat meer gewicht betreffende De Tempel gepasseerd. Den 25sten Mei 1774 ontsloeg Jacob Jan, baanderheer van Wassenaar de buitenplaats De Tempel van alle leenrechten en vasalagie. De heren Van Hees moeten toen al van plan zijn geweest om de hofstad aan de Schie van de hand te doen, maar om de heerlijkheid De Tempel voor hun nageslacht aan te houden. Dit was alleen mogelijk, wanneer de buitenplaats uit het leenverband werd losgemaakt. Zij pasten daarbij een soortgelijke manipulatie toe als hun grootvader, Mr Johan van der Hoeven, in 1715. Zij boden de leenheer in plaats van de nieuwe hofstad hun boerderij Vogelesang aan, gelegen binnen de jurisdictie van het Hof van Delft, om die van hem vervolgens in leen terug te ontvangen, terwijl hij tegelijk de buitenplaats De Tempel tot vrij en allodiaal goed verklaarde ²⁾.

Het duurde echter nog negen jaar, eer de buitenplaats in andere handen overging. 14 Mei 1783 werd zij met tien morgen land voor f 24.000 gekocht door Mathijs en Daniel van Zeeventer, die haar nog dien zelfden dag overdeden aan luitenant-kolonel en kapitein-ter-zee Gilles Johannes van Zon, terwijl zij het land aan zich hielden. Van Zon betaalde er f 10.000 voor. De Tempel wordt in de koopacte

1) Arch. Tempel, nr. 1, fol. 12 vo en 11.

2) Arch. Tempel, nr. 1, fol. 12 vo en 59 vo.

omschreven als een logiabele huysinge, verdere getimmer-
tens en aangenaam plantsoen.

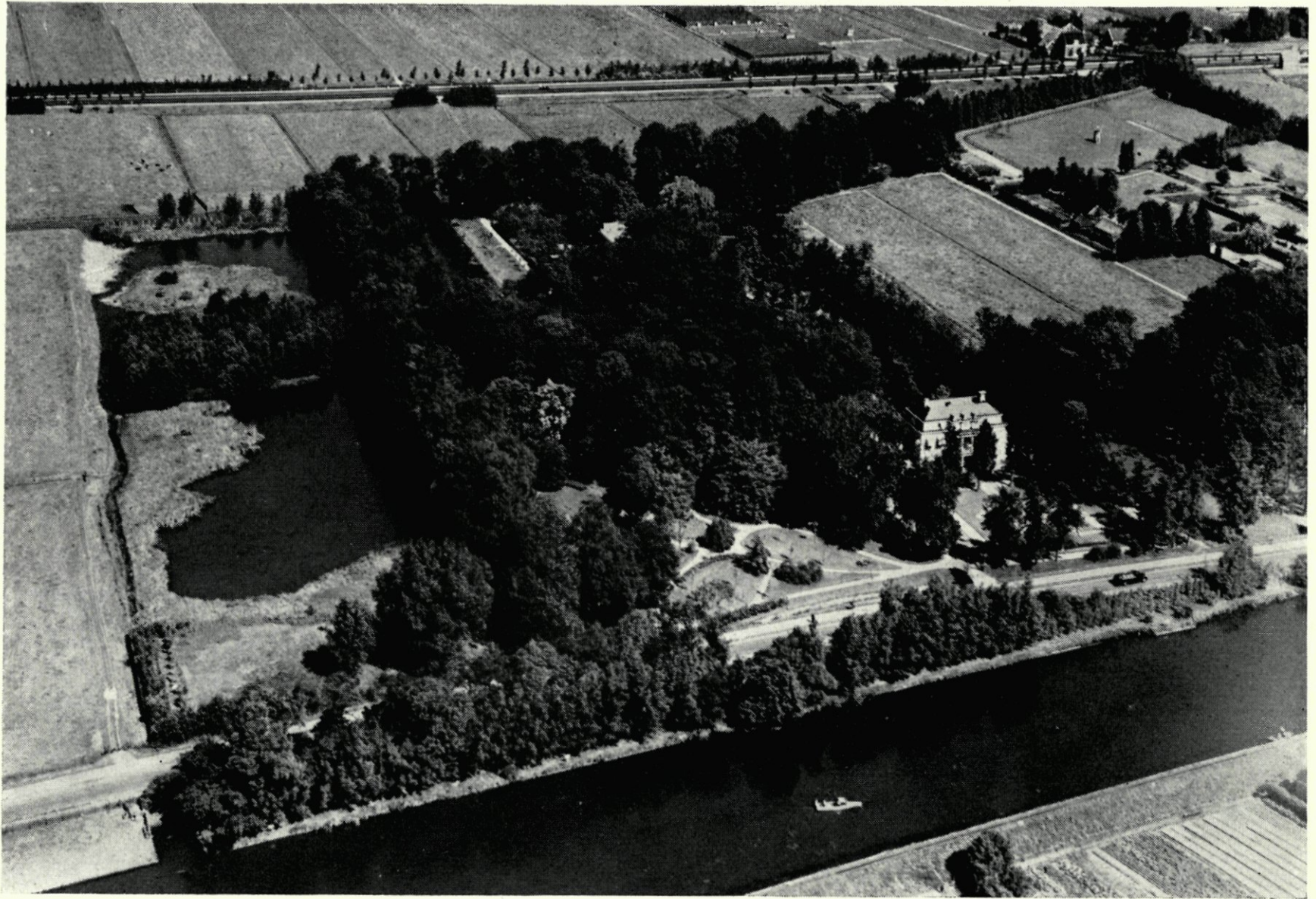
De heerlijkheid De Tempel, die in 1787 overging op de
zoon van Mr Ignatius Johan, n.l. op Mr Hendrik Herman
van Hees, baljuw van Schieland¹⁾, omvatte dan ook niet
meer dan het oude gebied van De Tempel, zoals dat toen
drooggemalen een deel van de Zuidpolder uitmaakte. Van
de heerlijke rechten was het tiendrecht al grotendeels ver-
loren gegaan. Dit was het gevolg van een toezegging, door
de heren van Hees – zijn vader en oom – in 1778 gedaan,
om de Tempellanden niet goedkoper van de hand te zullen
doen dan tegen het gemiddelde bedrag, dat voor de aan-
grenzende percelen werd gevraagd. Hadden zij dan toch
hun tiendrecht gehandhaafd, dan zou het op dit land zo
duur boeren zijn geworden, dat zij hun land vrijwel onver-
koopbaar hadden gemaakt. Alleen de krijtende- en koorn-
tienden bleven er nog op rusten, een illusoir recht, daar
de droogmaking toch geen zaailand opleverde²⁾. De heer-
lijkheid wierp dan ook feitelijk geen baten meer af. Mr
Hendrik Herman van Hees en zijn mede-eigenaar en broer
Mr Johan, die zich zoveel moeite gaven om hun schade-
vergoeding voor Berkel en Rodenrijs op te voeren, toen
de politieke gebeurtenissen van 1795 een einde aan hun
heerlijke rechten hadden gemaakt, moesten erkennen, dat
er voor De Tempel niets te vorderen viel. Hen restten in
1795 nog slechts de z.g. regalia, de jurisdictie, het recht
tot het aanstellen van ambtenaren, de zwanen en – vooral
niet te vergeten – de naam.

Deze naam heeft zelfs in de 19de eeuw ten tweede male
tot een familie-overeenkomst geleid. Toen Mr Hendrik Her-
man van Hees van den Tempel in 1824 was overleden en zijn
jeugdige zoon Ignatius Johan, de latere officier van Justitie
te Utrecht en dijkgraaf van Rijnland, hem opvolgde, werd
er voor de nog minderjarige kinderen een regeling getroffen,
zodat ook zijn beide broers Hendrik Eduard en David
Cornelis zich Van Hees van den Tempel zouden mogen

1) Mede voor zijn broer Johan (zie requesten in Arch. Tempel, nr. 2).
Aantekeningen over deze latere verlijen komen voor in Arch. Tempel, nr. 7.

2) Arch. Tempel nr. 2 (bewijsstukken schadevergoeding).

20. De buitenplaats „De Tempel” in 1931. Luchtopname „Aerofoto K.L.M.”

21. De buitenplaats „De Tempel” na de restauratie, in 1949. Foto Openbare Werken.

noemen¹⁾. Vooral de luitenant-ter-zee Henri Eduard, die in 1842 in het huwelijk trad met een baronesse Van Styrum, moet dit versiersel bij zijn naam hebben gewaardeerd. Hij heeft er ook het langst en als laatste van genoten, want met hem stierf de familie Van Hees van den Tempel in 1865 uit. En met hem zou ook de herinnering aan de heerlijkheid De Tempel, welke gedurende zijn laatste levensjaren eigenlijk al niet veel meer dan een herinnering was²⁾, zijn uitgewist, wanneer nog niet dagelijks de Tempellaan er de omwonenden in Overschie en Berkel aan herinnerde, dat er aan het einde van die laan eens een oude adellijke hofstad heeft gestaan.

Hoe weinig de heerlijkheid in 1795 ook meer betekende, het feit, dat het een gebied was geweest met een eigen jurisdictie was voldoende reden om het na de Restauratie te verheffen tot een afzonderlijke gemeente, zoals dat overal gebeurde, waar nog recht op een heerlijkheid werd gepretendeerd³⁾. Weliswaar werd De Tempel een gemeente zonder inwoners, die door elders wonenden moest worden bestuurd, maar dit was slechts een voortzetting van de oude toestand, toen de Heer van De Tempel zijn Welgeboren Mannen en Schepenen immers ook uit Berkel en Rodenrijs betrok. Maar zodra de grondwetsherziening van 1848 een einde had gemaakt aan het heerlijk recht van voordracht voor de gemeentebesturen en de veranderde wijze van samenstelling der plaatselijke colleges vroeg om gemeenschappen van enige omvang, moesten die miniatuur-gemeenten verdwijnen. Een wetje van 11 Juli 1855 verenigde de gemeente De Tempel met de gemeente Berkel en Rodenrijs.

Terwijl het met de heerlijkheid snel bergafwaarts ging, beleefde de buitenplaats weer perioden van herstel en bloei, waarvan de laatste, de restauratie tot conferentie-oord, niet de minst verheugende is. 1 Mei 1792 had luitenant-kolonel Van Zon De Tempel met later bijgekocht terrein voor f 15.000 overgedaan aan de Rotterdamse koopman en azijn-

1) Arch. Tempel, nr. 7.

2) De restanten van heerlijk bezit, die 1854 bij de openbare verkoping voor f 17.700,— kwamen aan het z.g. Zedelijk Lichaam, een R.K. instelling voor armenzorg te Berkel, moeten voornamelijk afkomstig zijn geweest van de heerlijkheid Berkel en Rodenrijs.

3) Mr J. Oppenheim, Het Nederl. Gemeenterecht, uitg. 1928, blz. 20.

maker Johannes Eliza Criellaert. Over de hernieuwde luister van De Tempel in de eerste decennia van de 19de eeuw onder diens beheer heeft de heer J. Verheul Dzn., reeds geschreven in het Rotterdamsch Nieuwsblad van 3 Februari 1948. Het is wel zeker, dat de buitenplaats in deze jaren aanmerkelijk is verbouwd, waardoor zij geheel van karakter veranderde. Wanneer de heer Verheul in De Tempel met recht werk van de Rotterdamse stadsarchitect Andrew Munro heeft gezien, dan moet die verbouwing vóór 1827, diens sterfjaar, hebben plaats gehad. Omstreeks 1820 zijn in de tuin de bekende beelden aangebracht, afkomstig uit de boedel van het buiten Zijdebalen bij Utrecht.

Voor de Criellaerts was De Tempel een tijd lang meer dan een buitenverblijf, zij hebben er ook gewoond. De schoondochter van Johannes Eliza, de vrouw van zijn zoon Josua is er in het late najaar van 1851 overleden. Maar steeds meer werd De Tempel weer, wat zij ook in de 18de eeuw was geweest, een verblijf voor zomerse dagen. Dit was vooral het geval, toen de buitenplaats in het bezit gekomen was van een kleindochter van Johannes Eliza Criellaert, Rudolphina, een dochter van zijn oudste zoon Sirach Bartholomeus, die evenals Rudolphina's man Jan Willem Christiaan Suermondt in 1870 is overleden. Voor Mevrouw Suermondt-Criellaert en haar kinderen was De Tempel, die haar in 1898 uit de boedel van haar ongehuwd gebleven broer Johan Eliza was aanbedeeld, slechts een oord om een weekend door te brengen of het doel van een wandelrit. De laatste eigenaresse uit dit geslacht, Helena Christina Suermondt, die 25 April 1924 de buitenplaats van haar moeder erfde, kwam er tenslotte slechts enkele malen per jaar een kopje thee drinken.

Voor de laatste particuliere eigenaars, de Heer A. H. J. van Beek en zijn vrouw, die De Tempel 16 November 1936 overnamen, is de buitenplaats echter nog een genotvol bezit geweest¹⁾. De verbouwing en modernisering van 1937 hadden het zeer verzakkende, wat verwaarloosde gebouw herschapen in een inderdaad uiterst „logiabel” huis, dat

1) Zie het verslag van haar bezoek aan De Tempel van Mevr. S. Lugten-Reys in Het Landhuis van 1939.

een modern comfortabel interieur verenigde met de charme van een oude indeling en tevens alle recht deed wedervaren aan het schoonste, wat De Tempel te bieden heeft, de tuin met de statige oude lanen en de toen weer zo voortreffelijk onderhouden waterwerken.

Tien jaar na deze verbouwing is De Tempel aangekocht door de gemeente Rotterdam en voorlopig bestemd tot conferentie-oord op sociaal en cultureel gebied. Daarmede is dit unieke brok natuurschoon in onze aan schoon geboomte zo arme contreien in zekeren zin gemeen eigendom geworden. Moge De Tempel de deelnemers aan de conferenties behalve tot rust en recreatie na inspannende denkarbeid strekken tot historische achtergrond van hun besprekingen, opdat zij zowel in sociaal als in cultureel opzicht de lessen ter harte nemen, welke de geschiedenis van stad en land, maar ook die van een oud-adellijke hofstad¹⁾, als De Tempel eenmaal is geweest, hen geven kan.

1) Toen dit artikel reeds ter perse was, maakte de Rijksarchivaris Mr B. van 't Hoff mij opmerkzaam op de portefeuille nr. 2636 b van het archief van de Staten van Holland, waarin afschriften voorkomen van twee verlij-brieven van vóór 1512, n.l. een verlij van 24 October 1485, waarbij Gillis van Cralingen, heer van Wassenaar, zijn neef Jan van Cralingen beleende met het ambacht Sluipwijk en de hofstede De Tempel, gelijk diens vader dat van hem placht te houden en een verlij van 22 September 1500 ten behoeve van Daniel van Cralingen, bovengenoemd.